

ZRINYI MAGYARSÁGA

ZORD ÓSZI IDŐ lehetett, mikor meghalt, november tizennyolcadikán, ezerhatszázhatvannégyben. A kursaneci erdő levelei már rothadtak a nedves földön és hideg szelek bujkálhattak a fák koronái közt. Akkor jöhetett a kan Zrinyi ellen. Rövid birok után „elfojt vére, először ülni, aztán hanyat fekünni, végre csak meg kelle halni, mert a fején három seb vala... Rettenetes sírás lón az erdőben... Otthon fehér bársonydolmányba öltöztették és aztán eresztették feleségét hozzája, a ki eszén sem volt bujában. Így lón vége Zrinyi Miklósnak” – írja Bethlen Miklós. Ki volt e sorsüldözte lovag, kit száz csatában elkerült a kard és a golyó, s végre a novemberi erdőben megölte egy kan? Vadászaton és megérthetetlenül. Még ma is döbbenet és hitetlenül állunk e különös halál előtt s lehangoltan a hős mélyebb halála előtt. Mert műve hamar utánna halt Zrinyinek. A kortársak csak rövid ideig emlékeznek rá s később is csak kevesek olvassák és értik. Csak a legnagyobbak, mint Rákóczi, s a költők, mint Kazinczy, aki lelkesedve áradozik arról, hogy „mely férfias lélek tündöklék elő Zrinyi minden szavain”, majd Vörösmarty, ki „nevünk végső daliájának” tekinti. Juhász Gyula, ki otthon volt minden magyar tragédiában, így ír Csáktornyáról, a Zrinyi pátriáról; „ma már düledék vára lón Szigetnek – Egész hazánk s a késő énekesnek Bús lelke sírva járja az avart”. Valami homály van élete és halála körül, nedves és fázós borongás, erdő fölött nagy szárnyakkal repülő fátum, megérthetetlenség és korai halált ért remények. A magyar haza legnagyobb fiai közül való ő s futtában elgondolkodom halála utáni sorsán. Él-e emléke s műve méltón? Alig. Névadó őse, a szigeti Zrinyi Miklós, ki jó kapitány volt, de alig több, ki meghalt egy hősi kirohanásban várának kapuja előtt, birtoka közepén, mint a fészket, erdejét, szabadságát védő vad, élőbb ember a magyar képzeletben, mint a második Zrinyi Miklós. Pedig nem élte a magyar sorsot, csak meghalt a magyar föld egy darabjára, mely egyébként a sajátja is volt. Egy harci kép őrizte meg emlékét és minden iskolásgyerek rá gondol, hogyha e nevet hallja: „Zrinyi Miklós”. Díszmagyarban, zsinoros ruhában áll, egyik kezében kard fénylik, másik kezében védőn hátraszoritja a zászlót; melle domború, arckifejezése rettenthetetlen. Dekoratív és utókor felé tekintve áll e képen a kirohanó hős, kinek époszi emléket állított később a szerencsétlenebb halálú, de nála megmérhetetlenül nagyobb unoka. A második Zrinyi Miklós. Az irodalomtörténet ezt a melléknevet ragasztotta a neve mellé megkülönböztetőnek: „a költő”. Ezzel el is intézte nagyságát, értékét,

magyarságát, életét. Zrínyi, a hős – mondja a magyar és a szigetvári halottra gondol. A másik melléknevének, a „költő” melléknévnek, e hősi melléknév s e hősi póz mögött kissé lenéző íze van. Szegény Zrínyi. Olyan példát állított a „Szigeti veszedelem”-mel a nemzet elé, mellyel a maga nagyobb, gazdagabb s magyarabb példáját öntudatlanul elhomályosította. Ez volt az egyetlen dolog, melyben szándék nélkül bár, de rossz szolgálatot tett nemzetének. Egy vitéz kapitány emléke eltakarja egy csodálatos magyar emlékét.

Zrínyit olvasván első érzésem az érdeklődés, második a csodálkozás, harmadik az öröm. A képét nézegettem, egy régi metszetet, melyben hadak és várak, füstölgő ágyuk és csúcsos sátrak homályos háttéréből lép ki ágaskodó lovon, sötét arcában mély-sötét szemekkel, erősszálú hajának dús keretében. Mintha valami drámai színpadra ugratna egy hirtelen és meglepő pillanatban. A kép élethű. Nem az arcához hű, hanem az életéhez. Aki ismeri művét s életét, tudja, hogy csakugyan így ugrott ki, ilyen váratlan hirtelenséggel, ilyen megtorpanó lovon, ilyen meglepő teljességgel, készen távoli évszázadoknak megmutatni és példázni, hogy ilyen a magyar! A magyar magatartásnak két korszaka van, két nagy jellemző korszaka. Az első a birodalmi kor, királyokban és törvényalkotókban testesül meg, magastermetű, szívbajos és szívós Árpádokban, latin Anjoukban s egy akaratos nagy császári királyban, kiről ma is mesél a nép. Mohács után új kor jön, másik kor, melynek alig van évtizede, melyre a magyarnak a legbüszkébb válasza nem az lehet, mint Sieyés abbéé arra a kérdésre, hogy mit csinált a nagy forradalomban. „Túléltem” – mondta az abbé. Túléltem – mondja erről a korról a magyar, kissé keserűen, sok bajt látott szemekkel, de nem büszkeség nélkül. Ennek a kornak, melyben a magyar „túlél” szörnyű és roppant veszedelmeket, legnagyobb példája, helytálló magyarja, Zrínyi Miklós már a kor első századában megszületik. Es egymaga társ és segítség nélkül, korszellem és világáramlat nélkül, kapaszkodó fogantyú és támasztó mankó nélkül megmutatja, hogy milyen legyen a veszélyben *a magyar*. Ez a nemzet sohase tömegekkel, sohase politikai irányokkal válaszol a korhozta veszélyekre. Hanem mindig csak személyiségekkel, akikben irány, magyarság, nemzet, haza, védekezés, alkotás s minden együtt testesül meg. A magyarság első reakciója a létét tökéletes elpusztítással fenyegető veszélyekre s Zrínyi Miklós. Bámulattal látja, aki érti, hogy e reakció milyen végtelenül maradandó és időtlenül példaadó ezen a földön.

AHOGY AZ EMBER lüktető és feszültségekkel teli érett magyar prózáját olvassa, az első érzése ez: mennyire megdöbentő, hogy egy fáradt korban, alvó országban, töröktől tépett, némettől csalt népben, nem is a született, hanem a fogadott fiak közül, dalmát-horvát eredetű főúri családból, melyet német és olasz vér itat át, ennyire tökéletes és végleges formában születik meg: a magyar. Az a magyar, akit utána századokig érvényesen *legmagyarabb magyarnak* példázhatunk. Ezerhatszázhuszban, mikor meg-

születik, a nemzet fáradt. Még cselekvő magyarokat szülni is. Jó magyarok vannak az országban számosan, de kevés jut közülük tovább a magyarságban a panaszkodásnál. S reális magyarok is vannak számosan, de egyikük se jut el az alkotásig, csak a pak-tálásig. S akkor jön Zrinyi. „Sem utódja, sem boldog őse, sem rokona, sem ismerőse” – maga a magyar – mintha a semmiből jönne és a semmibe menne, mint fényes üstökös, melyben egy nemzet egyetlen csodálatos pillanatban meg akarná mutatni a világnak: ime ilyen vagyok! Hogy aztán ne váljon olyanná. Egyedülvalóságát Zrinyi tudja maga is s e szerint alakul. Egyrészt végtelenül sokoldalúvá, mint a nagy magyarok általában, másrészt végtelenül türelmetlenné – megint, mint a nagy magyarok általában. Sokoldalúsága sokrétű tervelésben és akcióban nyilvánul meg. Ő a „túlélés korának” első legnagyobb költője, első legnagyobb államférfia és ami egy ezzel: első legnagyobb nemzetnevelője. A létért való küzdelem e korának kezdetén a legnagyobb katona, hadseregszervező s hadvezér. S minthogy sok cselekedetre van szüksége a nemzetnek rövid idő alatt – ő az első végtelenül türelmetlen magyar. Egyik önmagára, helyzetére és feladataira legjellemzőbb mondata: „*az esztendő szűk, az országok elszegényedtek, a szerencse állhatatlan*”. „Az esztendő szűk” – mondja s az idő úgy hiányzik neki, mint légpangásos tárnában a bányásznak a levegő. Az idő rövid – mondja magának józanul és ágy eléjeszalad korának: hogy párszáz esztendővel megelőzi. S a legcsodálatosabb, hogy a fáklyát e balsorssal, időhiánnyal folytatott versenyfutásban nem veszi át senkitől és nem tudja átadni senkinek. Maga gyújtja meg és életével együtt alszik ki. A kursaneci erdőben egy őszi vadászaton.

HONNAN VESZI tisztult és örökérvényű magyarságát? – ez a kérdés a legnehezebb, ami vele kapcsolatban felmerül. Ha korunk divatja szerint a családfát nézem, – hamar csődbe jutok. Anyai ágról magyar ugyan, de apai ágról horvát, apai nagyanyja német grófnő olyan névvel, melytől pár évtized mulva egyszerű hallásra is szikrát hány minden jóra való magyar kuruc szeme. Dédanyja szintén német, ükanyja olasz és csak azután található az apai ágon a feleségek között két jó magyar név: Garázda Sophia és Blagay Ilona. A vérvizsgálattal tehát baj van Különösen, ha arra gondolunk, hogy öccse, az ugyanilyen „vérösszetételű” Zrinyi Péter, szemben bátyjával heves horvát pátrióta, ki haragszik is Zrinyire, hogy a Szigeti Veszedelmet nem horvátul, hanem magyarul írta. Nevelése lenne a kulcsa magyarságának? Aligha: a gráci jezsuiták csakúgy, mint a nagyszombatiak, inkább csak kereszténnyé nevelhették, mint magyarrá is. S ha Pázmány hatását keressük, akkor se találunk sok olyan részletre Pázmánynál, ami Zrinyi magyarságának előképe lehetne. Utazásai? Rómából és az olasz városokból visszatérhetett volna horvátságának erősödésével is és a fiatal Zrinyi, aki még inkább a puszta hősiesség, mint a magyar hősi szerepvállalás gondoltában él, foglalkozik azzal a tervvel, hogy szolgálatába áll a velencei köztársaságnak, mint

condottieri. Ez még a kor vitézi-hősi gondolatvilága benne, mely inkább a török ellenséghez, mint a magyar hazához van kötve s a török-ellenesség nem magyar privilégium abban az időben, horvát tulajdonság éppúgy lehet, mint magyar vagy német. Vagy egyszerűen keresztény, mint a kor középeurópai papjaiban. Műveltsége? Elsősorban soknyelvű műveltség volt, ami ugyan többnyire erősíti e haza fiában a magyarságot, de létre nem hívja. Könyvtárának legolvasottabb kötetei az olasz szerzők, elsősorban Macchiavelli s általában inkább a korabeli egész emberiség tanítói csak, mint az éppen Magyarországon érvényes tanítások hirdetői. Viszont azt mégis valószínűtlen és okatlan dolog lenne hinni, hogy egész oktalansággal és véletlenséggel bukkan föl Zrinyiben a magyar nemzetszemléletnek és a magyar politikaszemléletnek az a teljessége, mely életében, terveiben és műveiben megnyilatkozik. Honnan tehát e letisztult, teljes és kész magyar szemléletvilág, melynek sem elődje az ősökben nem volt, sem utódja a következőkben nem lesz ilyen tisztán, egész Rákócziig és aztán Széchenyiig.

Alighanem: a szerepben. Ebben a szóban és ebben a fogalomban: magyar, Zrinyi a korabeli legnehezebb és ezáltal legszebb európai feladatot találhatta meg. Ő az első, akinél magyarnak lenni e második magyar korszakban öntudatos és vállalt – *feladat*. Mert nézzük: mi keresett utat és teret a fiatal Zrinyiben. Neveltségénél fogva egy keresztény szemlélet. Ezt megtalálta a magyar feladatban, mely már ekkor egy volt célban és módszerben a keresztény feladattal. Az államférfi volt a másik s volt-e nehezebb s ezáltal izgatóbb feladat e korban Európában, mint magyar érdeket szolgálni államférfiúi képességekkel. A harmadik a katona. S volt-e katonai dolog az akkori világban, mint magyarnak lenni. Petőfi sorát ő is leírhatta volna „ha nem születtem volna is magyarnak, e néphez állanék ezennel én”. A szigetvári ősi halálának nem kellett föltétlenül magyarsághoz taszító hagyományként megjelenni a Zrinyi-fiakban, az egykori Zrinyi Miklós csakúgy volt horvát hős, mint magyar. Aligha tévedünk, ha azt gondoljuk: Zrinyiben a magyarság nem annyira a mult adottságaiból táplálkozik, mint inkább a magyar feladat vállalásából, a magyar szerep ellátásából. De elég-e ez? Ahhoz, hogy valaki érezze, hogy e nemzethez tartozik: elég. Ahhoz, hogy valaki olyan egészen magyar legyen, mint Zrinyi: ez nem elég.

Magyarságának milyenségére, kvalitásban való értékére a művei szolgáltatnak magyarázó okot. Mert, ha magyarságának egyik létrehozója a *magyar szerep vállalásai* magyarságának meghatározója a *magyar helyzet felismerése*. S ha Zrinyi azért is válhatott magyarrá, mert magáénak ismerte fel a magyar feladatot, azért is vállalhatott ilyen magyarrá, mert reáisan meglátta a *magyar helyzetet*. Ez őszinte és reális látása teszi őt a legőszintébb magyarrá, és minden időre magyarrá.

Ez a magyar helyzet végső fokon „*két pogány közti*” helyzet, nagy népek közti helyzetveszélyeztetett szigetnek lenni a német és török, vagy a német és szláv tenger közepén. E geográfiai helyzet értelmében magyarnak lenni kettős feladat: *egyensúlyt tartani és függetlennek maradni*. A lelki helyzet a nagy magyarokban, elsől

Zrinyiben, pontosan fedi e geográfiai helyzetet: egyensúlytartani a két veszély közt és így fennmaradni és lelki függetlennek maradni mindkét veszélynek való kiszolgáltatottságtól. *Egyensúly és függetlenségi* ez a két alappontja a magyarság létének és ez a Birodalom összeomlása óta, Mohács óta, elsőnek Zrinyiben jelenik meg. Lelki beállítása és gondolkodása pontosan megfelel a magyarság földrajzi helyzetének és abból folyó feladatainak Személyében ugyanazokat a bajokat és feladatokat éli át, melyek a magyarságnak öröktől bajai és feladatai. A „személyes haza-élmény” benne jelentkezik először s ha gazdagabban is, de csak *később* Széchenyiben. S ha megpróbálnám összefoglalni, hogy mikép születik meg, nő föl és bomlik ki Zrinyi teljes és kész magyarsága, így próbálnám s *a magyarság népek közti helyzetének és belső helyzetének könyörtelen realizmussal való felismerése után és ennek nyomán vállalja a magyar feladatot.* Az összetételből egyik részlet sem hagyható ki. Mert – ha csak a helyzetet ismeri föl és vizsgálja meg Zrinyi és nem keresi meg utána a feladatot – marad, mint a kor többi panaszkodói, igaz, de terméketlen magyar. Ha a helyzetet eltagadja s nem annak nyomán vállal feladatot, – téves feladatot vállal.

MINT ALKIMISTA, ki közetben aranyat keres, kutatom az egykori búsképű lovag írásaiban a magyarság jegyeit, A mondatok felfénylenek, csillannak olvasás közben, aki leírta őket, úgy foghatta a tollat, mint a kardot, álmában is harcra készen és oly pátosszal, melynek szülője nem a maga természete, nem is a kor prédikációs stílusa, hanem a közösség, a nemzet helyzete. *Ime tudományt teszek előtted, nagy Isten, mindent, amit tudok, kikiáltok, hogy én tülem elaluvásomért nemzetem vérét ne kérd elől*” – „Az mi atyánkfiaiért, atyáinkért, anyáinkért, feleségünkért, gyermekünkért, hazánkért meg kell indulnunk, halálra is, ha kívántatik mennünk”. – „Baldog isten nagy hitványság ez s mi vagyunk az magyarok? mi magyarok?” – pattogva és izgatottan jönnek a mondatok egymás után, hiszen az esztendő szűk, „*elrepül az jó óra, akiben ülünk*”, – a szerencse állhatatlan, s ennek „*a szerencsének is nem mentünk végig soha kalauzságán*”, – az országok elszegényedtek s „*az magyarok mint vannak? Lankadton, betegen*”. Kevés izgatóbb magyar író van Zrinyinél, alig lehet egyfolytában olvasni. Mi teszi ezt az igalmat? Éppen a kettősség, amit elébb találtunk benne – a helyzet és a feladat kettőssége. A helyzet reménytelen – mondja egyik szavával, a feladat nagyszerű – mondja a következővel. Olyan a magyar pusztában, mint a remeték Egyiptomban, pokollal vív és mennybe néz. Minél erősebben kísérti az ördög – a helyzetismeret, – annál hevesebben néz a mennyek felé – a feladat felé. Állandóan korbács pattog a mondataiban. Először lehajlik és végig ver a nemzet hibáin, aztán felemelkedik és mutat a nemzet céljai felé. Nemcsak ő áll harcban némettel, törökkel, magyar tunyasággal, hanem mondatai is harcban állnak egymással. Ugy a vívódik a helyzetismeret és a feladatmutatás, a kétségbeesés és tervkészítés között, mint bűnbánó keresztény a tökéletes bánat és az erősfogadás között. Nézzük közelebből.

Mit lát a magyar katonáról? Ezt s „Mentől rosszabb, hitetlenebb, tolvajabb volt a mi országunkban, az gyült össze a mi dobolásunkra. Ismét ki volt ennek a hadnagya? Ugyancsak szintén, azon ilyen, vagy ki jobban megelőzte a többit részegséggel, garázdasággal, kevélységgel, ki a maga vitézségének próbáit vagy kassai kereskedőkön, vagy kecskeméti tőzséreken, vagy sopronyi kalmárokon, vagy más szabad városok vagy polgárok kárán végezte el.” S a magyar urakról? Ezt: „Illyenek a mi hadaink, de mivel jobb valljon ennél a nemesség? mivel jobb az úri rend... Egy nemzet, sem pattog úgy s nem kevélykedik a nemesség titulussával, mint a magyar, s maga annak megbízonyítására s megőrzésére, látja Isten, semmit sem cselekszik. Fiaink haszontalanul élnek, vagy otthon atyjoknál, anyjoknál, vagy ha ugyan derekasan látni s hallani akarnak, egy nagy úr udvarába beállanak és szerződnek. Ott mit tanulnak? Innya! Mit többet? Pompáskodni, egy mentét arannyal megprémeztetni egy kantárt pillangókkal megcífráztatni, egy forgóval, egy varrott lodinggal pipeskedni, paripát futtatni, egy szóval: esküdni, hazudni, semmi jót nem követni!” – S a németről mit észlel? Ezts „Német és magyar fő sohasem lehet egy fő” Vagy ezt: „És ha szintén át is valamit, de hogy derekasan légyen, hogy a megmaradásra elegendő légyen, hogyha nyer, magának ne akarja tartani – alig hihetem”. És a nemzetről? Ezt: „elérkezett Pannónia végnapja, sorsát el nem kerülheti, minden más fáradozásunk úgy tetszik bolondság, kapálózunk a végzet sarkalása ellen.” Ime a magyar lelkiismeretvizsgálat, a magyar önvizsgálat Zrinyiben: a tökéletes bánat. De rögtön követi az erősfogadás.

Mert ha azt látja, hogy hadaink szedettvedettek, így válaszol: „Fegyver, fegyver, fegyver kívántatik és jó vitézi resolúció! Ezen kívül semmit sem tudok, sem mondok... miért kelljen elvesznünk, vagy kétségbeesnünk, míg csontjainkban velő, ereinkben vér, míg Isten a mennyországban a mi bizodalunk lehet, míg kezünkben kopját, markunkban szablyát szoríthatunk”. Mert ha azt látja, hogy nemességünk hiú, cifrálkodó, italos, könnyelmű, így válaszol; „Ha kérdés, kit kívánok s micsoda nemzetet akarok oltalmamra? azt mondom: a magyart kívánom. Miért? Azért, mert a legalkalmasabb, legerősebb, leggyorsabb és ha akarja, a legvitézebb nemzetség.” Ha látja, hogy a német barátság kétes, így válaszol: „mi magyarok ne tegyünk fundamentumot senki vitézségében, hanem míg Isten ép kezet és lábat adott kinek-kinek, azon erőlködjék, hogy idegenek ne legyenek szükségesek.. Mert bizonyára a mi sebünk senkinek úgy nem fáj, mint minékünk, senki nem érzi nyavalyánkat úgy, mint mi, tehát mi következik ebből, hogy senki oly sérényen nem nyúl az orvossághoz, mint minékünk kellene nyúlnunk”. S ha látja a magyar esendőséget, ha látja, hogy „az magyarok mint vannak, lankadton, betegen”, így válaszol: „egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók”.

Minél erősebb a valóság leverő kísértése, annál konokabban menekül a terv erősfogadásába. Minél sívárabb jelent lát, annál konokabban készíti e jövőt, minél rosszabbnak látja éppen a magyart, annál jobb magyart kíván. Szidja a magyart? Nem. A hibát szidja a magyarban, hogy megszűnt a régi jó, vitéz hadakozó magyar lenni, kiből nem hiányzik a „kész gyorsaság” és a „gyors

készség". Nem azért vádolja a magyart, mert magyar, hanem éppen azért, mert elvesztette magyar erényeit. „*Boldog Isten hiszen nagy silányság ez; s mi volnánk a magyarok? mi magyarok?*”. Állandóan éles korbácsot használ. A magyar ellen? Nem! Az ellen, ami nem magyar a magyarban. Az elsők közé tartozik, akik a magyarságot nemzeti esszenciájának elvesztésétől, magyar tulajdonainak elaluvásától, magyar erényeinek elsilányodásától, magyar önvizsgálatának eltűnésétől és magyar erősfogadásának elmaradásától félti.

Magyarsága két pont körül kristályosodik ki.

Az egyiket így vallja: „*Én nem hízkelkedhetem édes nemzetem tenéked, hogy hazugsággal dicsérjelek. Hamm így megmondom magadnak fogyatkozásaidat olyan szívvel és szándékkal, hogy megismervén magad is, vedd ki azt a mocskot eszedből, lelkedből, reformáld vételkedet, öltözzél igazságba, övedzzél erősséggel... Ha a magunk fogyatkozásait megismértük előbb, könnyebben az orvosságot is feltalálhatjuk azután.*” Ez a lelkiismeretvizsgálat, a kemény és félelem nélküli belenézés a nemzet hibáinak szakadékába.

A második alappont a helyzet sötétségéből felvillámló terv, a magyar bűnök felé a magyar erények színeinek felfestése, a szakadék partján való felugrás. Ehhez mi kell? Egy bajjóslatu és fatalista jelmondat vall róla: „*Jó szerencse, semmi más*” De mi nála ez a jószerencse? Valami, amit várni szokás, ölhetett kézzel, nyugodtan, mint ajándékot az égtől? Nem! Valami, amit akarni kell és elérni lehet. Zrinyi jószerencse és sorsfogalmának magyar értelme Mátyás-tanulmányában bomlik ki. Ilyen furcsán céltudatos, akaratos módon; „*Az ő (Mátyás) szerencséje mindenütt nagy volt, mert szorgalmatossága véghetetlen, mert fáradsága untalan, mert vigyázása megcsalhatatlan, mert bátorsága győzhetetlen*”

Zrinyi magyarságának első alappontja a helyzet sötétségének könnyörtelen meglátása. Második alappontja saját és hagyományos erényeink kifejlesztése által a jószerencsének kiérdemlése. Magyarságlátása; korommal festett alapra egész ragyogással fölfesteni a magyar reményt s a nagy magyar terveket.

E KETTŐSEGBEN szinte előképe mindannak, ami később a legnagyobb magyarok magyarságaként megjelenik. Széchenyi éppúgy eszébe juthat az embernek olvasásakor, mint Petőfi, Széchenyi ezzel a mondatával; „*Mit érzek viszont magyarok között, magyarok közt, kiknek lelkét nem bélyegzé még meg az elkorcsosulás szégyene; mit érzek messze a világ zajától magamba vonulva? Bánatot és reményt*” Petőfi ezzel a verssorával: „*Magyar vagyok, természetem komoly, mint hegedüink első hangjai, arcomra fel-felröppen a mosoly*”. És Széchenyi a maga lelkiállapotáról valló lírai soraiban nem Zrinyi lelkiállapotáról vall egy igazán gyónó, igazi keresztény és igazi magyar őszinteségével: „*Zendítsd meg a nemzeti dal gyászshúrjait s a mult kor mélyeibe süllyedve édes kinok közt Berzsenyivel elsirom bús elégiámat; a ki nem vesz semmit azon hiedelmemből, hogy a magyar nemzet volt. Fel-felhasad ismét előttem az ég, és édeni kéjjel reppen lelkemen keresztül ily szózat: „Epedésid nem holtaka*

illegnek, bús hangjaid nem halotti zene – a jövődő lehet korod!”
Mi ez? Széchenyiben egy késői Zrinyi? Vagy Zrinyiben egy korai Széchenyi? Azt hiszem: minkettőjükben az *időfeletti magyar*. Ennek az időfeletti magyarnak, aki nem fél a teljes valóságtól a helyzetismeretben és nem retten vissza a legteljesebb vakmerőségtől a tervben, legfőbb arcvonásai már Zrinyiben kibomlanak. Arcán ott van már a nemzetsors személyes átélésének bélyege, e sajátos magyar stigma. Tekintetében ott van a nagyszerű terv, a veszély fölé rajzolódó remény, melyben *„dicsőségünk és megmaradásunk egyszerre vagyon”*. Olvasván őt, valóban „magyarok közt”, magyar tulajdonságok közt, magyar erények közt érzi magát az ember. S ha Ady kereste az „embert az embertelenségben”, mi Zrinyiben találhatjuk meg a magyart. A magyarkodás és magyartalanság korában.

SZABÓ ZOLTÁN